

Zienswijzennota Ontwerpbesluit ontheffing soortenbescherming Windpark Hattermerbroek

Inleiding

Van 13 december 2017 tot en met 23 januari 2018 heeft de ontwerp-ontheffing Wet natuurbescherming (Wnb) ter inzage gelegen. Gedurende deze periode is eenieder in de gelegenheid gesteld om een zienswijze naar voren te brengen.

In onderliggende Zienswijzennota wordt gereageerd op de zienswijzen die naar voren zijn gebracht op de ontwerp-ontheffing Wet natuurbescherming. Deze Zienswijzennota wordt ter inzage gelegd, samen met de definitieve ontheffing. De definitieve ontheffing zal ter inzage gelegd worden op dezelfde plaatsen als waar de ontwerp-ontheffing ter inzage lag.

Naar aanleiding van de publicatie van de kennisgeving en de terinzagelegging voor het project Windpark Hattermerbroek zijn in totaal 4 zienswijzen (verdeeld over verschillende onderwerpen) over de ontwerp-ontheffing Wet natuurbescherming naar voren gebracht, waarvan 3 door in totaal 6 organisaties en 1 zienswijze ingebracht door omwonenden uit Hattem, Hattermerbroek en Zalk. In de beantwoording zijn de namen van indieners geanonimiseerd. Deze zijn in een apart document opgenomen.

Beroepsmogelijkheid

Belanghebbenden kunnen tegen de definitieve ontheffing beroep instellen bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State, Postbus 20019, 2500 EA, Den Haag. De termijn voor het indienen van een beroep bedraagt zes weken en vangt aan met ingang van de dag na die waarop de ontheffing ter inzage is gelegd. Geen beroep kan worden ingesteld door een belanghebbende aan wie redelijkerwijs kan worden verweten dat hij geen zienswijze over de ontwerp-ontheffing Wet natuurbescherming naar voren heeft gebracht. Dit betekent dat de belanghebbende in het beroepsschrift moet aangeven welke beroepsgronden hij aanvoert tegen de ontheffing. Na afloop van de termijn van zes weken kunnen geen nieuwe beroepsgronden meer worden aangevoerd.

Opzet van de Zienswijzennota

In de onderstaande tabel worden de verschillende zienswijzen samengevat weergegeven in de tweede kolom. De derde kolom geeft de reactie van het bevoegd gezag (provincie) weer. Na iedere zienswijze wordt in de slotregel aangegeven of naar aanleiding van de zienswijze, aanpassingen zijn doorgevoerd in de definitieve ontheffing.

Namens:	Indieners 1	Beantwoording door provincie
Zienswijze nummer		
1.1	Gesteld wordt dat plaatsing van de vier windmolens desastreuze gevolgen heeft voor weidevogels en weidevogelbeleid in de omgeving van het geplande windmolenpark. Gesteld wordt dat de realisatie van windparken kan leiden tot fragmentatie van het leefgebied en tot verstoring van broed-, foerageer- en rustgebied en trekroutes. Dit betekent dat de investering van de provincie voor weidevogelbeheer in de directe omgeving van de beoogde locaties grotendeels voor niets is geweest.	<p>Het plangebied is vanwege het intensieve agrarische gebruik weinig interessant voor kritische weidevogels als grutto en tureluur, en ook minder kritische soorten als Kievit en scholekster komen slechts in lage aantallen voor. Dat wordt bevestigd in de contra-expertise van EcoNatura, waarin slechts lage aantallen broedparen weidevogels in polder Hattermerbroek worden genoemd. In 2016 was sprake van 2 broedparen grutto, 3 broedparen tureluur en 3-4 broedparen Kievit.</p> <p>Windturbines kunnen op deze soorten een zekere verstoring uitoeven, die samenhangt met de hoogte van de turbines, het geluid en de bewegende rotorbladen. Om het effect van windturbines te bepalen wordt gewerkt met een verstoringafstand: dit is de afstand waarbinnen geen of weinig vogels broeden en/of foerageren. Verstoring is gradueel en neemt af met de afstand tot de turbine.</p> <p>Op basis van literatuuronderzoek¹ kunnen wij concluderen dat de worstcase verstoringafstand</p>

¹ Geraadpleegde literatuur: Pearce-Higgins et al., 2009; Hötker et al., 2006; Devereux et al., 2008; Naim, 2012; Klop, 2016; Winkelman, 1992; Niemuth et al., 2013; Reichenbach en Steinborn, 2006.

		<p>onder kievit ca. 130 meter in het broedseizoen en ruim 270 meter buiten het broedseizoen. Voor de scholekster is dat resp. ruim 80 en 55 meter en voor de grutto ca. 370 meter in het broedseizoen. De meeste studies laten een verstoringseffect zien bij grutto tot maximaal 100–200 m, of helemaal geen effect. De tureluur geeft hetzelfde beeld als de kievit. De locaties van kievit-territoria (op basis van gegevens ANV Camperland en ANV Veluwe IJsselzoom, 2016) liggen op (veel) grotere afstand dan de worstcase verstoringafstand 270 m van de turbines. Ook de territoria van grutto en scholekster liggen op meerdere honderden meters van de turbines en daarmee buiten de verstoringafstand. Verstoring van weidevogelterritoria kan daarmee worden uitgesloten.</p> <p>Ook ten aanzien van weidevogelbeleid (kaart 7 in de Omgevingsvisie Gelderland) in de omliggende weidevogelgebieden (langs de IJssel (op ca. 1,5 km afstand) en ten zuiden van Zuideinde (op ca. 3 km afstand) geldt dat deze gebieden ruim buiten de verstoringafstanden liggen zoals die in de internationale literatuur worden genoemd. Er is daarmee geen sprake van wezenlijke verstoring door de turbines op deze gebieden.</p>
1.2	<p>Gesteld wordt dat de aanleg van het windpark een barrière gaat vormen tussen enerzijds het Natura 2000-gebied Rijntakken waarin doelstellingen voor een aantal vogelsoorten zijn opgenomen en anderzijds het N2000-gebied De Veluwe. In het Natura 2000-gebied nabij Hattermerbroek (op ca. 2 km van elkaar gelegen) zijn veel soorten (zeldzame) vogels (o.a. goudplevier, wulp, kievit en smient) waarneembaar die ongetwijfeld veel problemen zullen krijgen met de aanvliegroute naar de foerageerplekken. De polder Hattermerbroek vormt een brug tussen de Natura 2000 gebieden van de IJssel en de Veluwe.</p>	<p>Mogelijk vormt het windpark een kleine, lokale barrière voor een aantal soorten met vliegbewegingen in en rond het plangebied, maar naar verwachting is de mate van barrièrewerking zeer beperkt en niet significant. De afmetingen van het windpark zijn zeer beperkt, zeker in relatie tot het omliggende agrarische gebied. Tevens is de onderlinge afstand van de windmolens dusdanig dat vogels er ruim tussendoor kunnen vliegen. Er zijn ruime uitwijkmogelijkheden in vergelijkbaar terrein in de omgeving van het windpark. De mogelijke barrièrewerking is enkel aan de orde als de vogels van oost naar west (of omgekeerd) vliegen en die beweging is door appellanten niet aangetoond. Het Natura2000-gebied de Veluwe is ecologisch gezien een heel ander gebied dan de Rijntakken en is ook niet een geschikt foerageergebied voor genoemde vogelsoorten, dus omvangrijke vliegbewegingen tussen de twee N2000-gebieden worden niet verwacht.</p>
1.3	<p>Gesteld wordt dat er wel degelijk sprake is van gestuwde trek als overwinterende smienten en ganzen van het Natura 2000-gebied Rijntakken (uiterwaarden IJssel) migreren naar het westelijk daarvan gelegen plangebied of naar westelijk van het plangebied gelegen graslanden richting Oldebroek en Elburg. Deze migratie is afhankelijk van de voorraad gras in het Natura 2000-gebied. Gesteld wordt dat een maatregel om de windturbines in de maanden dat smienten en ganzenpopulatie hier overwinteren (november tot en met maart) stil te zetten, werkt om het aantal slachtoffers terug te brengen.</p>	<p>Dagelijkse vliegbewegingen tussen slaapplek en foerageergebied zijn wat anders dan gestuwde trek, waarbij sprake is van hoge concentraties vliegbewegingen tijdens de seizoenstrek. De intensiteit van vliegbewegingen ter hoogte van het plangebied kan variëren afhankelijk van lokale omstandigheden, het seizoen, het weer en de verspreiding van vogels rondom het plangebied. Een stilstandvoorziening is alleen zinvol indien sprake is van aanzienlijke mortaliteit onder genoemde soorten of wanneer sprake is van een aantasting van de gunstige staat van instandhouding. Zoals blijkt uit de beoordeling van de mortaliteit is daar geen sprake van. De 1%-mortaliteitsnorm voor smient ligt op ruim 4600 dieren; de verwachte mortaliteit bedraagt hooguit enkele smienten, wat neerkomt op ca. 1/1000 van de 1%-mortaliteitsnorm. Ook voor de grauwe gans ligt de mortaliteit ver onder de 1%-mortaliteitsnorm. Zo lang de mortaliteit onder de 1% ligt is een stilstandsvoorziening niet aan de orde.</p>
1.4	<p>Gesteld wordt dat het plangebied zeer</p>	<p>Zie ook het antwoord op zienswijze 1.1. Het</p>

	<p>belangrijk is voor weidevogels (af te leiden uit gegevens van ANVANV Camperland en Veluwe IJsselzoom) en dat de windmolens er een groot negatief effect op zullen hebben.</p>	<p>plangebied is vanwege het intensieve agrarische gebruik weinig interessant voor kritische weidevogels als grutto en tureluur, en ook minder kritische soorten als Kievit en scholekster komen slechts in lage aantallen voor. Dat wordt bevestigd in de contra-expertise van EcoNatura, waarin slechts lage aantallen broedparen weidevogels in polder Hattermerbroek worden genoemd. In 2016 was sprake van 2 broedparen grutto, 3 broedparen tureluur en 3-4 broedparen Kievit.</p> <p>Windturbines kunnen op deze soorten een zekere versturende werking uitoefenen, die samenhangt met de hoogte van de turbines, het geluid en de bewegende rotorbladen. Om het effect van windturbines te bepalen wordt gewerkt met een verstoringafstand: dit is de afstand waarbinnen geen of weinig vogels broeden en/of foerageren. Verstoring is gradueel en neemt af met de afstand tot de turbine.</p> <p>Op basis van literatuuronderzoek² kunnen wij concluderen dat de worstcase verstoringafstand onder Kievit ca. 130 meter in het broedseizoen en ruim 270 meter buiten het broedseizoen. Voor de scholekster is dat resp. ruim 80 en 55 meter en voor de grutto ca. 370 meter in het broedseizoen. De meeste studies laten een verstoringseffect zien bij grutto tot maximaal 100–200 m, of helemaal geen effect. De tureluur geeft hetzelfde beeld als de Kievit. De locaties van Kievit-territoria (op basis van gegevens ANV Camperland en ANV Veluwe IJsselzoom, 2016) liggen op (veel) grotere afstand dan de worstcase verstoringafstand van 270 m van de turbines. Ook de territoria van grutto en scholekster liggen op meerdere honderden meters van de turbines en daarmee buiten de verstoringafstand. Verstoring van weidevogelterritoria kan daarmee worden uitgesloten. Ook ten aanzien van weidevogelbeleid (kaart 7 in de Omgevingsvisie Gelderland) in de omliggende weidevogelgebieden (langs de IJssel (op ca. 1,5 km afstand) en ten zuiden van Zuideinde (op ca. 3 km afstand)) geldt dat deze gebieden ruim buiten de verstoringafstanden liggen zoals die in de internationale literatuur worden genoemd. Er is daarmee geen sprake van wezenlijke verstoring door de turbines op deze gebieden.</p>
1.5	<p>Gesteld wordt dat de gehanteerde 1%-mortaliteitsnorm abusievelijk niet gerelateerd aan de jaarlijkse sterfte onder de betrokken populatie, maar aan de totale (landelijke) omvang van de populatie. Als gevolg van deze fout ontstaat een veel gunstiger beeld dan gerechtvaardigd is.</p>	<p>Het onderzoek van Altenburg en Wymenga gaat uit van de jaarlijkse sterfte van de landelijke populatie. De trekvogels zijn echter onderdeel van een flyway populatie (de Noordwest Europese populatie), waardoor de werkelijke populatie veel groter is. Door de 1%-mortaliteitsnorm te koppelen aan de natuurlijke sterfte van de landelijke populatie, gaat het onderzoek voor deze trekvogels uit van een worst case benadering.</p> <p>Voor residentie vogelsoorten is geen lokale populatie te onderscheiden. Veel subpopulaties staan met elkaar in verbinding. Een poging om een 'lokale populatie' te begrenzen is daarmee subjectief. Om willekeur te vermijden, en aan te sluiten bij de gangbare –ook in de rechtspraak geaccepteerde-</p>

² Geraadpleegde literatuur: Pearce-Higgins et al., 2009; Hötker et al., 2006; Devereux et al., 2008; Naim, 2012; Klop, 2016; Winkelman, 1992; Niemuth et al., 2013; Reichenbach en Steinborn, 2006.

		methodiek, is gekozen voor toetsing aan een referentiepopulatie op landelijk niveau.
1.6	Gesteld wordt dat de geplande windmolens een verstoringsgrens van ruim 800 meter hebben en dat er een compensatie-opdracht ligt binnen deze zone voor aanwezige rode lijst vogels en dieren. Dit ondanks het feit dat de gemeente Oldebroek stelt dat het gebied buiten het Gelders Natuur Netwerk is gelegen en dat er geen compensatie-opdracht ligt.	Zoals in de beantwoording van zienswijze 1.1 en 1.4 is gesteld, is er in het windpark Hattemerbroek geen sprake van verstoring van vogelterritoria als gevolg van de aan te leggen windmolens. De genoemde verstoringsgrens van 800 meter is te algemeen gesteld en erg worst case. Een verstoringsafstand van 800 meter zou hooguit gelden voor de Wulp, maar die komt in en rond het plangebied niet voor. Verder is compensatie van GNN niet aan de orde in een procedure over een ontheffing op grond van de Wnb.
1.7	Gesteld wordt dat in de directe omgeving van de windmolens broedende weidevogels in hun geheel zullen verdwijnen. In het onderzoek van Altenburg en Wymenga wordt gesteld dat het aantal aanvaringslachtoffers van de aanwezige soorten beneden de 1%-mortaliteitsgrens zal blijven. Gesteld wordt dat voor broedende vogels de lokale populatie uitgangspunt had moeten zijn voor de berekening van de 1%-mortaliteitsgrens.	<p>Zie ook de beantwoording van zienswijzen 1.1, 1.4 en 1.5. Het plangebied is vanwege het intensieve agrarische gebruik weinig interessant voor kritische weidevogels als grutto en tureluur, en ook minder kritische soorten als Kievit en scholekster komen slechts in lage aantallen voor. Dat wordt bevestigd in de contra-expertise van EcoNatura, waarin slechts lage aantallen broedparen weidevogels in polder Hattemerbroek worden genoemd. In 2016 was sprake van 2 broedparen grutto, 3 broedparen tureluur en 3-4 broedparen Kievit.</p> <p>Windturbines kunnen op deze soorten een zekere versturende werking uitoefenen, die samenhangt met de hoogte van de turbines, het geluid en de bewegende rotorbladen. Om het effect van windturbines te bepalen wordt gewerkt met een verstoringsafstand: dit is de afstand waarbinnen geen of weinig vogels broeden en/of foerageren. Verstoring is gradueel en neemt af met de afstand tot de turbine.</p> <p>Op basis van literatuuronderzoek³ kunnen wij concluderen dat de worstcase verstoringsafstand onder Kievit ca. 130 meter in het broedseizoen en ruim 270 meter buiten het broedseizoen. Voor de scholekster is dat resp. ruim 80 en 55 meter en voor de grutto ca. 370 meter in het broedseizoen. De meeste studies laten een verstoringseffect zien bij Grutto tot maximaal 100–200 m, of helemaal geen effect. De tureluur geeft hetzelfde beeld als de Kievit. De locaties van Kievit-territoria (op basis van gegevens ANV Camperland en ANV Veluwe IJsselzoom, 2016) liggen op (veel) grotere afstand dan de worstcase verstoringsafstand van de turbines. Ook de territoria van grutto en scholekster liggen op meerdere honderden meters van de turbines en daarmee buiten de verstoringsafstand. Verstoring van weidevogelterritoria kan daarmee worden uitgesloten.</p> <p>Ook ten aanzien van weidevogelbeleid (kaart 7 in de Omgevingsvisie Gelderland) in de omliggende weidevogelgebieden (langs de IJssel (op ca. 1,5 km afstand) en ten zuiden van Zuideinde (op ca. 3 km afstand) geldt dat deze gebieden ruim buiten de verstoringsafstanden liggen, zoals die in de internationale literatuur worden genoemd. Er is daarmee geen sprake van wezenlijke verstoring door de turbines op deze gebieden.</p> <p>Het onderzoek van Altenburg en Wymenga gaat uit</p>

³ Geraadpleegde literatuur: Pearce-Higgins et al., 2009; Hötcker et al., 2006; Devereux et al., 2008; Naim, 2012; Klop, 2016; Winkelman, 1992; Niemuth et al., 2013; Reichenbach en Steinborn, 2006.

		<p>van de jaarlijkse sterfte van de landelijke populatie. De trekvogels zijn echter onderdeel van een flyway populatie, waardoor de werkelijke populatie veel groter is. Door de 1%-mortaliteitsnorm te koppelen aan de natuurlijke sterfte van de landelijke populatie, gaat het onderzoek voor deze trekvogels uit van een worst case benadering.</p> <p>Voor residentie vogelsoorten is geen lokale populatie te onderscheiden. Veel subpopulaties staan met elkaar in verbinding. Een poging om een 'lokale populatie' te begrenzen is daarmee subjectief. Om willekeur te vermijden, en aan te sluiten bij de gangbare methodiek, is gekozen voor toetsing aan een referentiepopulatie op landelijk niveau.</p>
1.8	De gemeente Oldebroek, had ten tijde van de behandeling van de aanvraag voor een omgevingsvergunning een verklaring van geen bedenkingen moeten aanvragen voor het onderdeel soortenbescherming (destijds flora en fauna). Zonder een verklaring van geen bedenkingen had de omgevingsvergunning niet verleend mogen worden.	De omgevingsvergunning staat in deze procedure niet ter discussie.
1.9	Gesteld wordt dat de 1%-mortaliteitsnorm geen wetenschappelijke basis heeft. Verwezen wordt naar een rapport van EcoNatura. Daarin wordt gesteld dat de mortaliteit als gevolg van aanvaring met een windmolen alleen bepaald kan worden aan de hand van tellingen.	<p>Het Hof van Justitie van de Europese Unie heeft het door het ORNIS-comité geformuleerde 1%-criterium geaccepteerd. Ook de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State gaat uit van dit criterium. Dit criterium kan gehanteerd worden als uitgangspunt om te bepalen of gelet op de te verwachten aantallen slachtoffers door windturbines, afbreuk wordt gedaan aan de gunstige staat van instandhouding van de betreffende soorten. Als het jaarlijkse sterftecijfer onder de 1% van het jaarlijkse natuurlijke sterfte van de soort blijft, kan het standpunt worden ingenomen dat geen afbreuk wordt gedaan aan de gunstige staat van instandhouding van de betreffende soort.</p> <p>Uit deze rechtspraak blijkt tevens dat het 1%-criterium, bij het ontbreken van een ander wetenschappelijk onderbouwd criterium, gehanteerd kan worden als uitgangspunt om te bepalen of de te verwachten aantallen vogelslachtoffers door de windturbines een afbreuk doen aan de gunstige staat van instandhouding van de betreffende soort.</p> <p>Het door appellanten overgelegde rapport van EcoNatura geeft geen ander wetenschappelijk onderbouwd criterium.</p>
Aanpassing besluit: De zienswijze heeft geen aanleiding gegeven tot aanpassing van het besluit.		
Namens:	Indieners 2	
Zienswijze nummer		
2.1	Door indieners is ingebracht dat zij de zienswijzen en beroepsgronden, die ze hebben ingebracht ten aanzien van het Bestemmingsplan, ook in de procedure van de ontheffing soortenbescherming Wet natuurbescherming alsnog willen inbrengen. Daartoe zijn 13 maart 2018 extra stukken naar de provincie gestuurd.	De gronden die reclamant heeft aangevoerd tegen het bestemmingsplan zijn niet aan de orde in een procedure over een ontheffing op grond van de Wnb. Reclamant heeft ook niet onderbouwd waarom deze gronden relevant zouden zijn in de procedure over de ontheffing. Dit geldt uiteraard niet voor die gronden die gerelateerd zijn aan deze ontheffing. Die gronden worden hierna besproken.
2.2	Gesteld wordt dat in de Omgevingsvergunning een passage is opgenomen over de noodzaak voor het aanvragen van een ontheffing soortenbescherming in het kader van de	Initiatiefnemer heeft op basis van nieuwe inzichten op 23 november 2017 een aanvraag ingediend om een ontheffing van het verbod op het opzettelijk doden van vogels (artikel 3.1 Wnb) en het opzettelijk doden van vleermuizen (artikel 3.5 Wnb). Gedeputeerde

	wet natuurbescherming. Daarin wordt gesteld dat er geen overtredingen worden verwacht op verboden uit de Wnb en dat daarom geen ontheffing hoeft te worden aangevraagd. Indiener vindt het nu procedureel moeilijk om een zienswijze in te dienen, omdat de gemeente slechts als doorgeefluik fungeert richting GS van Gelderland.	Staten van Gelderland hebben op 13 december 2017 een ontwerpbesluit ter inzage gelegd. Door het alsnog ter inzage leggen van het ontwerpbesluit worden reclamanten niet in hun belangen geraakt. Daarbij wordt opgemerkt dat de gemeentelijke coördinatieprocedure op het besluit van toepassing is. De gemeente heeft daarom het ontwerpbesluit ter inzage gelegd. De zienswijzen worden inhoudelijk in behandeling genomen en beantwoord door de provincie.
2.3	Gesteld wordt dat tijdens de ter inzagelegging (van de Omgevingsvergunning of Bestemmingsplan) nieuwe informatie is verstrekt over soortenbescherming. Dit wordt procedureel onjuist en onzorgvuldig geacht.	Door het alsnog opstellen van een ontheffing soortenbescherming worden reclamanten niet in hun belangen geschaad. Reclamanten worden in staat gesteld te reageren op het ontwerpbesluit, dat in het kader van de gemeentelijke coördinatieprocedure door de gemeente ter inzage is gelegd. De zienswijzen worden inhoudelijk in behandeling genomen en beantwoord door de provincie.
2.4	Opmerkingen worden gemaakt over het rapport Mortaliteit vogels Windmolenpark Hattermerbroek (A&W-rapport 2334-2 van 20 november 2017). <ul style="list-style-type: none"> a) Onder punt 1 van het stappenplan worden de relevante vogelsoorten geselecteerd. Er is gebruik gemaakt van verschillende bronnen. In het hele rapport worden nergens concrete gegevens vermeld wat deze bronnen hebben opgeleverd. Deze gegevens moeten uiteraard onderdeel van het rapport zijn en worden node gemist. Er wordt o.a. verwezen naar de SOVON Vogelatlas. Raadpleging van deze site levert op, dat de resultaten eerst in de loop van 2018 in de Vogelatlas worden gepubliceerd en er nu nog niet zijn. Dus welke gegevens zijn gebruikt door de opstellers van dit rapport? b) Onder punt 2 van het stappenplan wordt het veldbezoek vermeld, dat heeft plaatsgevonden op 27 oktober 2017. Gesteld wordt dat dit veldonderzoek geen enkele meerwaarde heeft en de initiatiefnemer heeft nagelaten om gestructureerd onderzoek uit te voeren. c) Onder punt 3 van het stappenplan worden o.a. referentieparken beschreven. Indiener stellen dat de omschrijving van het Windpark Noordoostpolder "nabij open water met trek langs IJsselmeer" het meest in de buurt komt van het plan Hattermerbroek. Op de conclusie wordt in het mortaliteitsrapport van Altenburg en Wymenga ten onrechte niet verder ingegaan. Dit dient alsnog nader te worden geanalyseerd en nagegaan moet worden welke mogelijke effecten ook van toepassing zijn voor het onderhavige plan. 	<ul style="list-style-type: none"> a) In het onderzoek maakt Altenburg en Wymenga gebruik van de SOVON vogelatlas. Voor het rapport uit 2017, zijn uiteraard de gegevens die in 2017 beschikbaar waren, gebruikt. De data zijn openbaar beschikbaar: http://vogelatlas.nl/atlas/soorten/deel/W en http://vogelatlas.nl/atlas/soorten/deel/B b) Er is een verkennend veldonderzoek uitgevoerd naar de potentie van het plangebied voor verschillende soorten. Dit als aanvulling op de SOVON data met betrekking tot broedvogels en niet-broedvogels. Deze SOVON data zijn gebaseerd op meerdere jaren van vogeltellingen door lokale natuurverenigingen, namelijk de KNNV Zwolle en Natuurvereniging IJsseldelta. Dit betreft atlastellingen van broedvogels en wintervogels in de periode vanaf december 2012 (wintervogels) of maart 2013 (broedvogels) tot heden. c) De situatie bij de Noordoostpolder is anders: daar is sprake van trekbewegingen langs de dijk waarlangs de turbines staan. Er is in de Noordoostpolder dus sprake van relatief veel vliegbewegingen direct ter hoogte van de turbines (gestuwde trek). Ter hoogte van het plangebied bij Hattermerbroek staan de turbines niet in de buurt van groot open water, en niet direct langsde rivier of een dijk, waarlangs hoge concentraties vliegbewegingen zijn te verwachten. d) De basisgegevens bestaan uit de SOVON data, die laten zien of een bepaalde soort wel of niet in of rond het plangebied voorkomt, en zo ja, wat de abundantie van deze soort is. Op basis daarvan en de vergelijking met andere windparken is een inschatting gemaakt van de mate van mortaliteit voor de relevante soorten die (kunnen) voorkomen ter hoogte van het plangebied. De marge tussen de verwachte aantallen slachtoffers en de betreffende 1%-normen is echter dusdanig groot dat met zekerheid kan worden gezegd dat voor geen

	<p>d) De punten 4 en 5 van het stappenplan zijn theoretische reken-exercities, waaraan geen waarde kan worden toegekend, omdat concrete basisgegevens ontbreken in dit rapport en omdat de noodzakelijke analyse van punt 3 niet uitgevoerd is.</p> <p>e) Verder wordt een afzonderlijk hoofdstuk gemist over een onderzoek naar standvogels. Overleg met omwonenden en "vogelaars" in dit gebied had hier goede informatie over kunnen opleveren. Zo is het aan indieners van zienswijzen bekend, dat aan de Oostersedijk (op ca 800 meter van de windmolens) Kerkuil en Steenuil worden gesignaleerd. Ook roofvogels komen hier veel voor. Nader onderzoek is volgens indieners noodzakelijk.</p> <p>f) De effecten van hoog water in de IJssel worden nergens meegewogen. Het hoogwater uitwijkgebied tussen de Geldersedijk/ Zalkerdijk en het plangebied wordt nu regelmatig bevolkt door grote aantallen vogels, aangezien de uiterwaarden niet bruikbaar zijn. Dit seizoen is het al hoog water van december 2017 tot op heden.</p> <p>g) Op basis van de punten a t/m f wordt door indieners geconcludeerd, dat er wel een aanvullend rapport gemaakt is m.b.t. de mortaliteit vogels windmolenpark Hattemerbroek, maar dat dit geen of nauwelijks toegevoegde waarde heeft voor het Ontwerpbesluit Wet Natuurbescherming van Gedeputeerde Staten. Dit betekent, dat de basis voor het ontwerpbesluit ontbreekt. Het ontwerpbesluit kan dus geen standhouden.</p>	<p>van de betreffende soorten sprake is van een aantasting van de gunstige staat van instandhouding.</p> <p>e) In het algemeen kan worden gesteld dat gezien de ligging van de broedlocaties en foerageergebieden van de broedvogels (weide- en zangvogels) dat weinig tot geen dagelijkse vliegbewegingen van broedvogels over het plangebied plaats zullen vinden. Dat betekent ook dat uit de Natuurtoets van Altenburg en Wymenga blijkt dat onderzoek naar standvogels, niet leidt tot andere conclusies over het aantal aanvaringsslachtoffers. Standvogels zoals lokale zangvogels hebben over het algemeen geen gerichte foerageervluchten, vliegen laag en ze foerageren overdag. Overdag zijn de windturbines goed zichtbaar en vinden weinig aanvaringen plaats. Om deze redenen worden geen aanvaringen van lokale zangvogels met de windturbines verwacht. Enkele weidevogelsoorten van het open agrarisch landschap komen in en nabij het plangebied voor (zie ook beantwoording van zienswijze 1.1). Voor veel van deze soorten is het aanvaringsrisico over het algemeen zeer klein, omdat ze geen dagelijkse vliegbewegingen tussen slaapplek en foerageergebied in de donkerperiode maken en dus weinig risicovolle vliegbewegingen door het geplande windpark maken. Uilensoorten zoals de Steenuil en Kerkuil leven territoriaal. Zo heeft de Steenuil een leefgebied met een straal van ca. 200 meter en de Kerkuil een leefgebied met een straal van ca 300 meter. De door reclamant genoemde straat (Oostersedijk) ligt op ca. 800 meter van de dichtstbij gelegen windmolen. Het is daarom niet te verwachten dat de uilen van de Oostersedijk foerageren ter hoogte van de windmolens.</p> <p>f) Er is altijd sprake van fluctuaties in de verspreiding en aantallen vogels als gevolg van bijvoorbeeld weeromstandigheden. In strenge winters zullen veel vogels zuidelijker trekken waardoor juist minder vogels in of rond het plangebied aanwezig zijn. In andere jaren kunnen de aantallen weer hoger liggen. De mortaliteitsanalyses gaan uit van een gemiddelde mortaliteit en niet van uitschieters naar boven of naar beneden.</p> <p>g) Op punt a-f is uitgebreid ingegaan en daarmee is de toegevoegde waarde aangetoond.</p>
2.5	<p>Opmerkingen ten aanzien van diverse effecten:</p> <p>a) Op pagina 9 van het Ontwerpbesluit wordt vermeld dat het vier windturbines betreft met elk een vermogen van 2,5 tot 3,5 MW. In de Omgevingsvergunning is een maximaal vermogen</p>	<p>a) In de Omgevingsvergunning wordt 15 MW uitsluitend genoemd in relatie tot het Besluit milieueffectrapportage. De drempelwaarde zoals genoemd in bijlage D van het Besluit milieueffectrapportage (15 MW of 10 windturbines) wordt niet overschreden. Met vier windmolens van maximaal 3,5 MW is het totale vermogen maximaal 14 MW.</p>

	<p>vermeld van 15 MW. Kennelijk is de Provincie niet uitgegaan van het onderhavige bestemmingsplan en de omgevingsvergunning? Opnieuw een onduidelijk en onzorgvuldig besluit.</p> <p>b) Op pagina 10 is vermeld, dat beschermde nesten op meer dan 500 meter van de locaties van de aan te leggen windturbines liggen. Volgens indieners is dit onjuist. Beschermde nesten komen ook binnen 500 meter van de locaties voor, waarbij verwezen wordt naar productie 20 bij het beroepschrift van de Agrarische Natuur Vereniging Camperland en de Agrarische Natuurvereniging Veluwe IJsselzoom, van 25 augustus 2017.</p> <p>c) Gesteld wordt dat de onderbouwing van het effect van obstakelverlichting op de windturbines flinterdun is. Indieners vrezen dat het stellen dat er geen effect verwacht mag worden van objectverlichting een opstap is naar het aanbrengen van verlichting op de windturbines.</p> <p>d) Aangehaald wordt dat in het Ontwerpbesluit gesteld wordt dat er geen negatief effect van barrièrewerking wordt verwacht. Deze conclusie is volgens indieners in tegenspraak met de Nationale Windmolenrisicokaart voor vogels. Uit dit rapport blijkt o.a. het volgende:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. In het algemeen heeft het plangebied het hoogste risico voor de vogels; 2. Het ligt nabij een Natura2000-gebied; 3. Er zijn gemiddelde aantallen broedvogels in de nabijheid van het plangebied; 4. Er zijn talrijke wintervogels (BAMBAS) met een relatief hoog risico; 5. M.b.t. de barrièrewerking is er een hoog risico voor de trekvogels. <p>De onderbouwing van de Provincie voor deze conclusie is niet wetenschappelijk en heeft een sterke doelredenering. Deze conclusie dient in de tekst van het ontwerp besluit te worden gecorrigeerd.</p>	<p>b) De locaties van kievit-territoria (gegevens ANV Camperland en Veluwe-IJsselzoom, 2016) liggen op meer dan de worstcase verstoringsafstand van 270 m van de turbines en daarmee buiten de verstoringsafstand die wordt genoemd in de internationale literatuur. Ook de territoria van Grutto en Scholekster liggen op meerdere honderden meters van de turbines en daarmee buiten de verstoringsafstand. Significante verstoring van weidevogelterritoria kan daarmee worden uitgesloten.</p> <p>c) In de Omgevingsvergunning is opgenomen dat de maximale tiphoogte 150 meter bedraagt. In principe is er alleen obstakelverlichting noodzakelijk bij windmolens die hoger reiken dan 150 meter (conform het internationale verdrag ICAO Annex 14 Volume I (Annex 14)). Het is niet de bedoeling om obstakelverlichting aan te brengen als het niet "moet" volgens internationale richtlijnen.</p> <p>d) Op basis van de schaal van de Nationale windmolenkaart kan niet worden gesteld of vanwege het windpark barrièrewerking kan worden verwacht. Dit volgt ook uit de disclaimer in het rapport behorende bij de Windmolenrisicokaart. Hierin is expliciet vermeld dat de kaarten "<i>niet geschikt zijn voor het beoordelen van lokale effecten van windmolens noch van de cumulatieve effecten. Daarvoor zijn nader onderzoek, analyse en beoordeling noodzakelijk.</i>" (Zie: De nationale windmolenrisicokaart voor vogels, 2009). Dat blijkt ook uit de rechtspraak van de Afdeling (vb. AbRvS 17 januari 2018, ECLI:NL:RVS:2018:141, r.o. 56.2). Op de website van SOVON is in dit verband vermeld dat de kaarten uitsluitend aanzet vormen voor nader onderzoek. Dat onderzoek is verricht. Uit het onderzoek van Altenburg en Wymenga blijkt dat geen sprake is van barrièrewerking. We zien dan ook geen aanleiding om de conclusie die in het ontwerp is opgenomen te corrigeren.</p>
2.6	a) Indieners bestrijden de stelling dat er geen andere bevredigende oplossingen bestaan. De	a) Nederland moet voldoen aan de doelstelling die voortvloeit uit de Europese richtlijn hernieuwbare energie (Richtlijn

	<p>conclusie wordt bestreden, omdat indieners in hun beroepschriften van augustus jl. hebben gemotiveerd, dat het huidige plangebied geen goede keuze is voor de windturbines.</p> <p>b) Indieners bestrijden dat er sprake is van in de wet genoemde belangen. Volgens hen is er bij vier windturbines geen sprake van een groot openbaar belang. In de toelichting op dit punt geeft de Provincie aan dat een bijdrage wordt geleverd aan de beperking van de klimaatverandering en dat de "volksgezondheid of openbare veiligheid" gediend is met de vier windturbines. Volgens indieners is er in totaliteit geen sprake van voor het milieu gunstige effecten, zowel niet op de korte als de lange termijn.</p> <p>c) Indieners bestrijden dat er geen afbreuk wordt gedaan aan de gunstige staat van instandhoudingen, zoals reeds aan de orde gesteld in zienswijze 2.4.</p> <p>d) Indieners stellen dat de mitigerende maatregelen zich beperken tot een stilstandvoorziening voor de vleermuizen. Indieners stellen dat als er een betrouwbare analyse is van de mortaliteit van de vogels het dan goed mogelijk is, dat meer mitigerende maatregelen moeten worden getroffen.</p> <p>e) Indieners stellen dat het ontwerpbesluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland op punten onduidelijk en onjuist is, in tegenspraak met het bestemmingsplan, op belangrijke onderdelen in tegenspraak met de Windmolenrisicokaart voor vogels en de conclusies m.b.t. de toetsingscriteria onjuist of niet gemotiveerd zijn.</p>	<p>2009/28/EG). Windenergie levert hier een belangrijke bijdrage aan. Provincie Gelderland heeft zich gecommitteerd aan het behalen van een taakstelling van 230,5 MW voor 2020. In de Omgevingsvisie van de provincie Gelderland zijn na zorgvuldige afweging van alle belangen concrete locaties aangewezen. Deze locaties zijn voldoende voor het behalen van de provinciale taakstelling van 230,5 MW. De locatie voor Windpark Hattemerbroek betreft één van deze concrete locaties.</p> <p>Naast de locatieafweging in de Omgevingsvisie zijn in het MER (bijlage G bij de toelichting op het bestemmingsplan) twee alternatieven onderzocht voor de opstelling van de windturbines: één opstelling met vier windturbines en één opstelling met zeven windturbines. Na een zorgvuldige afweging van alle belangen is uiteindelijk gekozen voor de huidige opstelling met vier windturbines.</p> <p>Uit de onderzoeken blijkt dat slechts sprake is van een gering aantal aanvaringslachtoffers. Ook op andere locaties zal niet uit te sluiten zijn dat er een enkel aanvaringslachtoffer te verwachten is. Het enige alternatief zou zijn om geen windpark te realiseren, maar dat is gelet op de Europese verplichtingen, de nationale en provinciale doelstellingen geen andere bevredigende oplossing.</p> <p>b) De realisatie van windturbines kunnen op grond van vaste rechtspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State onder de ontheffingsgronden "andere dwingende redenen van groot openbaar belang" (artikel 3.8, lid 5, onder b, sub 3, Wnb) en "de volksgezondheid of de openbare veiligheid" (artikel 3.3, lid 4, onder b, sub 1 Wnb) worden gebracht (zie bijvoorbeeld AbRvS 18 februari 2015, ECLI:NL:RVS:2015:438, r.o. 9.4 en AbRvS 4 mei 2016, ECLI:NL:RVS:2016:1227, r.o. 7.2).</p> <p>c) Er wordt geen afbreuk gedaan aan het streven de populaties van de betrokken soort in hun natuurlijke verspreidingsgebied in een gunstige staat van instandhouding te laten voortbestaan. Door het toepassen van de mitigerende maatregel – de stilstandvoorziening – kan de additionele sterfte vanwege Windpark Hattemerbroek worden teruggebracht tot <1 aanvaringslachtoffer op jaarbasis onder de gewone dwergvleermuis, de ruige dwergvleermuis, de rosse vleermuis en de laatvlieger. De additionele sterfte vanweg Windpark Hattemerbroek onder de verschillende vogelsoorten is tussen <1 en <5 per soort per jaar. Tabel 5 van de ontheffing laat zien dat de additionele sterfte ruim onder de 1%-mortaliteitsnorm (1% van</p>
--	--	---

		<p>de jaarlijkse natuurlijke sterfte van de lokale populatie) ligt. Een effect op de gunstige staat van instandhouding van de betrokken populatie is daarmee met zekerheid uitgesloten.</p> <p>d) Er wordt voorzien in een stilstandvoorziening voor vleermuizen, omdat het aantal verwachte aanvaringsslachtoffers dichtbij de 1%-mortaliteitsgrens ligt. Uit het onderzoek van Altenburg en Wymenga blijkt dat de verwachte additionele sterfte onder vogelsoorten ruim onder de 1%-mortaliteitsnorm blijft. Een stilstandvoorziening is om die reden niet noodzakelijk.</p> <p>Het aanvullende onderzoek van Altenburg en Wymenga is zorgvuldig. Het onderzoek is gebaseerd op literatuur- en internetbronnen en een expert judgement. Die combinatie maakt dat er een representatief beeld is van de in het plangebied voorkomende vogelsoorten. Gedeputeerde Staten kunnen niet volgen waarom het aanvullende onderzoek geen toegevoegde waarde heeft. Dat standpunt wordt door reclamant onvoldoende onderbouwd.</p> <p>e) Zie antwoord bij punt 14. Op basis van de schaal van de Nationale Windmolenkaart volgen geen conclusies voor een concreet project. Dit volgt ook uit de disclaimer in het rapport behorende bij de Windmolenrisicokaart. Hierin is expliciet vermeld dat de kaarten <i>“niet geschikt zijn voor het beoordelen van lokale effecten van windmolens noch van de cumulatieve effecten. Daarvoor zijn nader onderzoek, analyse en beoordeling noodzakelijk.”</i> (Zie: De Nationale Windmolenrisicokaart voor vogels, 2009). Dat blijkt ook uit de rechtspraak van de Afdeling (vb. AbRvS 17 januari 2018, ECLI:NL:RVS:2018:141, r.o. 56.2). Op de website van SOVON is in dit verband vermeld dat de kaarten uitsluitend aanzet vormen voor nader onderzoek. Dat onderzoek is verricht. Uit het onderzoek van Altenburg en Wymenga blijkt dat geen effect is op de gunstige staat van instandhouding van betrokken populaties.</p>
Aanpassing besluit: De zienswijze heeft geen aanleiding gegeven tot aanpassing van het besluit.		
Namens:	Indieners 3	
Zienswijze nummer		
3.1	<p>Indieners stellen dat de onderbouwing van het onderdeel “Geen andere bevredigende oplossing” tekort schiet, omdat er voldoende alternatieven beschikbaar zijn, zoals windenergie op zee, zonnepanelen of aardwarmte. Gesteld wordt dat er andere en meer bevredigende oplossingen beschikbaar zijn dan energieopwekking met behulp van windmolens.</p>	<p>Alternatieve vormen van duurzame energie, zoals windenergie op zee, zonnepanelen of aardwarmte, zijn geen andere bevredigende oplossing. Het is niet uit te sluiten dat vanwege de realisatie van deze alternatieve vormen van duurzame energie, effecten op (andere) soorten optreden, zoals habitatverlies van grondgebonden zoogdieren.</p> <p>Los daarvan zijn alle vormen van duurzame energie nodig om de Europese en Nationale doelstellingen van 14% duurzame energie in 2020 en 16% per 2023 te behalen. Het Nationaal Energieakkoord noemt niet uitputtend: wind op land, wind op zee, bio-energie en</p>

		zonne-energie. De taakstelling van Gelderland aan wind op land is niet inwisselbaar voor andere vormen van duurzame energie. Voor deze andere alternatieve energievormen bestaan zelfstandige afspraken die naast de afspraak over wind op land behaald moeten worden.
3.2	Indieners stellen dat de onderbouwing van "in de wet genoemde belangen" tekort schiet en een kwantitatieve onderbouwing ontbeert. Het beschreven positieve effect van het project op de openbare veiligheid - als dit al aanwezig zou zijn- is zo verwaarloosbaar klein, dat het volgens indieners niet kan gelden als argument.	De realisatie van windturbines kunnen op grond van vaste rechtspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State onder de ontheffingsgronden "andere dwingende redenen van groot openbaar belang" (artikel 3.8, lid 5, onder b, sub 3, Wnb) en "de volksgezondheid of de openbare veiligheid" (artikel 3.3, lid 4, onder b, sub 1 Wnb) worden gebracht (zie bijvoorbeeld AbRvS 18 februari 2015, ECLI:NL:RVS:2015:438, r.o. 9.4 en AbRvS 4 mei 2016, ECLI:NL:RVS:2016:1227, r.o. 7.2).
3.3	Indieners stellen dat de stelling dat er geen invloed is van de plaatsing van de windmolens op de goede staat van instandhouding, niet te volgen is. Door het aantal aanvaringsslachtoffers af te zetten tegen de populatie op landelijke schaal, is het gemakkelijk om onder de kritische grens te blijven. Indieners stellen dat als er gebruik gemaakt van de landelijke populatie, alle windmolenparken (bestaand en nog op te richten) gecumuleerd dienen te worden. Als op die manier gecumuleerd wordt dan komt de mortaliteit gegarandeerd boven de 1%. Gewezen wordt op de kans dat er kwalificerende N2000-soorten (bijvoorbeeld de Zeearend) slachtoffer kunnen worden en dat 1 slachtoffer dan al leidt tot overschrijding van de 1%-mortaliteit.	<p>Het onderzoek van Altenburg en Wymenga gaat uit van de jaarlijkse sterfte van de landelijke populatie. De trekvogels zijn echter onderdeel van een flyway populatie, waardoor de werkelijke populatie veel groter is. Door de 1%-mortaliteitsnorm te koppelen aan de natuurlijke sterfte van de landelijke populatie, gaat het onderzoek voor deze trekvogels uit van een worst case benadering.</p> <p>Voor residente vogelsoorten is geen lokale populatie te onderscheiden. Veel subpopulaties staan met elkaar in verbinding. Een poging om een 'lokale populatie' te begrenzen is daarmee subjectief. Om willekeur te vermijden, en aan te sluiten bij de gangbare methodiek, is gekozen voor toetsing aan een referentiepopulatie op landelijk niveau.</p> <p>Ten aanzien van het door reclamanten vermeende cumulatieve effect, geldt het volgende. In de cumulatiebeoordeling dienen uitsluitend alle verleende ontheffingen op grond van de voormalige Flora en faunawet en de vigerende Wnb te worden betrokken, die ten tijde van het nemen van het besluit (nog) niet zijn gerealiseerd en die een effect kunnen hebben op de gunstige staat van instandhouding van de populatie van de betreffende soort. Er zijn geen windparken, of andere projecten, met reeds verleende – maar nog niet gerealiseerde – ontheffingen en met effecten op de gunstige staat van instandhouding van de populatie van de betreffende soort.</p>
Aanpassing besluit: De zienswijze heeft geen aanleiding gegeven tot aanpassing van het besluit.		
Namens: Indieners 4		
Zienswijze nummer		
4.1	Indieners stellen vast dat in de ontwerp-ontheffing niet geborgd is dat buiten het broedseizoen wordt aangelegd. Een dergelijk voorschrift zou aan de vergunning dienen te worden verbonden. Ook het werken bij daglicht - waarbij dan ook precies dient te worden bepaald wat werken bij daglicht inhoudt - is niet geborgd in het ontwerpbesluit.	In voorschrift 13 is bepaald dat de werkzaamheden niet eerder starten dan nadat door een ecologisch deskundige vooraf in het veld een controle is uitgevoerd, waaruit blijkt dat er geen nesten in gebruik zijn of andere beschermde soorten in het plangebied gedood kunnen worden. Door het opnemen van dit voorschrift kan ook in het broedseizoen worden gewerkt zonder dat er sprake is van overtreding van verbodsbepalingen. Het plaatsen van windmolens gebeurt bij voldoende daglicht, omdat dan de precieze afstemming tussen kraanmachinist en plaatsers van de turbines kan plaatsvinden. Het is overbodig om dit in voorschriften vast te leggen.
4.2	Indieners stellen dat een ontheffing pas kan worden verleend indien (1) er geen	a). Nederland moet voldoen aan de doelstelling die voortvloeit uit de Europese richtlijn hernieuwbare

	<p>andere bevredigende oplossing is, (2) geen sprake is van verslechtering van de staat van instandhouding van de soort en (3) er sprake is van één van de limitatief opgenomen ontheffingsgronden.</p> <p>a) Volgens indieners is de motivering dat geen sprake is van een andere bevredigende oplossing zeer summier en onvoldoende. Beoordeeld dient te worden of het doel van het project ook op andere wijze bereikt kan worden, zonder de negatieve effecten. Dat is achterwege gelaten.</p> <p>b) Indieners stellen dat met betrekking op de instandhoudingsdoelen gekeken is naar een eventuele overschrijding van de 1%-mortaliteitswaarde voor vogelsoorten. Daarbij wordt echter voorbijgegaan dat het 1%-criterium een nogal grove bepaling is waarbij geen rekening wordt gehouden met de dynamiek in de populatie (nader onderzoek naar soorten die zich in een ongunstige staat van instandhouding bevinden en een negatieve trend laten zien is niet verricht) en evenmin een onderscheid wordt gemaakt tussen populaties van een geringe en minder geringe omvang. Bovendien wordt nu - zonder enige monitoring - een toestemming gegeven tot 2049, terwijl geen enkel zicht op de ontwikkeling van de populaties. De motivering in het ontwerpbesluit schiet op dit punt tekort volgens indieners.</p> <p>c) Bovendien is volgens indieners onvoldoende rekening gehouden met cumulatieve effecten. Er blijkt niet uit het besluit dat reeds verleende ontheffingen zijn betrokken bij de vraag of ook deze ontheffing verleend kan worden. Daarbij kan er niet zonder meer vanuit worden gegaan dat de reeds verleende ontheffingen al zijn verdisconteerd: er is immers voor tal van soorten sprake van effecten die zich pas na verloop van tijd manifesteren.</p> <p>d) Door de aanvrager is als wettelijk belang "dwingend redenen van groot openbaar belang" aangegeven. Van een dwingende reden van groot openbaar belang kan slechts sprake zijn indien een publiek belang wordt gediend. Aanvrager is een particuliere ondernemer die geen ideëel doel heeft maar slechts uit is op winstmaximalisatie. In zoverre kan</p>	<p>energie (Richtlijn 2009/28/EG). Windenergie levert hier een belangrijke bijdrage aan. Provincie Gelderland heeft zich gecommitteerd aan het behalen van een taakstelling van 230,5 MW voor 2020. In de Omgevingsvisie van de provincie Gelderland zijn, na zorgvuldige afweging van alle belangen, concrete locaties aangewezen. Deze locaties zijn voldoende voor het behalen van de provinciale taakstelling van 230,5 MW. De locatie voor Windpark Hattermerbroek betreft één van deze concrete locaties.</p> <p>Naast de locatieafweging in de Omgevingsvisie zijn in het MER (bijlage G bij de toelichting op het bestemmingsplan) twee alternatieven onderzocht voor de opstelling van de windturbines: één opstelling met vier windturbines en één opstelling met zeven windturbines. Na een zorgvuldige afweging van alle belangen is uiteindelijk gekozen voor de huidige opstelling met vier windturbines.</p> <p>Uit de onderzoeken blijkt dat slechts sprake is van een gering aantal aanvaringssslachtoffers. Ook op andere locaties zal niet uit te sluiten zijn dat er een enkel aanvaringssslachtoffer te verwachten is. Het enige alternatief zou zijn om geen windpark te realiseren, maar dat is gelet op de Europese verplichtingen, de nationale en provinciale doelstellingen geen andere bevredigende oplossing.</p> <p>b). Het Hof van Justitie van de Europese Unie heeft het door het ORNIS-comité geformuleerde 1%-criterium geaccepteerd. Ook de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State gaat uit van dit criterium. Dit criterium kan gehanteerd worden als uitgangspunt om te bepalen of gelet op de te verwachten aantallen slachtoffers door windturbines, afbreuk wordt gedaan aan de gunstige staat van instandhouding van de betreffende soorten. Als het jaarlijkse sterftcijfer onder de 1% van het jaarlijkse natuurlijke sterfte van de soort blijft, kan het standpunt worden ingenomen dat geen afbreuk wordt gedaan aan de gunstige staat van instandhouding van de betreffende soort.</p> <p>Uit deze rechtspraak blijkt tevens dat het 1%-criterium, bij het ontbreken van een ander wetenschappelijk onderbouwd criterium, gehanteerd kan worden als uitgangspunt om te bepalen of de te verwachten aantallen vogelslachtoffers door de windturbines een afbreuk doen aan de gunstige staat van instandhouding van de betreffende soort. Van de soorten met een maximale verwachte mortaliteit van 5 slachtoffers per jaar (wilde eend, smient, Kokmeeuw, boerenwaluw, huiswaluw, en spreeuw) hebben wilde eend, smient en huiswaluw een ongunstige staat van instandhouding. Kokmeeuw en spreeuw hebben als broedvogel een matig ongunstige staat van instandhouding, maar de verwachte sterfte bij deze soorten betreft vooral vogels buiten de broedtijd. De staat van instandhouding van de kokmeeuw en spreeuw als niet-broedvogel in Nederland is gunstig (Sovon.nl). De redenen dat genoemde soorten een ongunstige staat van instandhouding hebben op dit moment zijn gelegen buiten de invloed van windmolens in het algemeen en buiten de verwachte invloed van windpark Hattermerbroek (maar meer als gevolg van</p>
--	---	--

	<p>van een openbaar belang geen sprake zijn. Bovendien - zou daar sprake van zijn - moet dit belang, het belang van het opwekken van energie, worden afgewogen tegen het evenzeer grote belang van de biodiversiteit zoals in de Habitatrichtlijn is beschermd.</p>	<p>o.a. jacht en veranderde trekroutes). Een effect van de te plaatsen windmolens op de GSI van de betrokken populaties is ook in een breder perspectief gezien daarom met zekerheid uit te sluiten.</p> <p>Het door appellanten overgelegde rapport van EcoNatura geeft geen ander wetenschappelijk onderbouwd criterium.</p> <p>c). Ten aanzien van het door reclamanten vermeende cumulatieve effect, geldt het volgende. In de cumulatiebeoordeling dienen uitsluitend alle verleende ontheffingen op grond van de voormalige Flora en faunawet en de vigerende Wet natuurbescherming te worden betrokken, die ten tijde van het nemen van het besluit (nog) niet zijn gerealiseerd en die een effect kunnen hebben op de gunstige staat van instandhouding van de populatie van de betreffende soort. Er zijn geen windparken, of andere projecten, met reeds verleende – maar nog niet gerealiseerde – ontheffingen en met effecten op de gunstige staat van instandhouding van de populatie van de betreffende soort.</p> <p>d) De realisatie van windturbines kunnen op grond van vaste rechtspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State onder de ontheffingsgronden “andere dwingende redenen van groot openbaar belang” (artikel 3.8, lid 5, onder b, sub 3, Wnb) en “de volksgezondheid of de openbare veiligheid” (artikel 3.3, lid 4, onder b, sub 1 Wnb) worden gebracht (zie bijvoorbeeld AbRvS 18 februari 2015, ECLI:NL:RVS:2015:438, r.o. 9.4 en AbRvS 4 mei 2016, ECLI:NL:RVS:2016:1227, r.o. 7.2).</p>
<p>Aanpassing besluit: De zienswijze heeft geen aanleiding gegeven tot aanpassing van het besluit.</p>		